

operacionalizálható tételeken túl egy jól körülhatárolt emberképet is kifejeznek, és különböző jelentésrétegekkel képesek összehangolni az adott tudomány szétartó meghatározásait. E kihívással és a rá adott különféle válaszokkal számos klasszikussá lett antropológus munkájában találkozhatunk, hiszen az „antropológia” használatban lévő meghatározásai közül az egyik az „empirikus kultúratudomány” helyett inkább az „emberkép” fogalmára vonatkozik (ebben az értelemben esik szó például Freud kapcsán „liberális antropológiáról”). A *Rejtett jelentések* utolsó részének tanulmányában Douglas kitér elméletének tágabb implikációjára, így a világunkban számon tartott növekvő környezeti kockázatokra vagy a relativizmus szerepére a magunkról és környezetünkről való gondolkodásban. Ezeknek az írásoknak közös jellemzője, hogy a kulturálisan meghatározott rendellenességekre vonatkozó szabályokat a korábbiaknál kritikusabb hangnemben tárgyalják.

Mary Douglas a „primitív–modern” ellentétpár kiküszöbölésére egy kétdimenziós modellel tett kísérletet, mely egyén és társadalom viszonyát a rend (*grid*) és a nyomás (*group*) fogalmaival írja le. „Minél egységesebb és átfogóbb az osztályba sorolás, annál nagyobb nyomásra van szükség ahhoz, hogy általános hitele fenntartható legyen a rivális rendszerekkel szemben.” (255. old.) A rivális rendszerek kétségbe vonják az elsajátított osztályozásokat, ezért a leggyakoribb ellenlépés – a törzsi társadalmakhoz hasonlóan – saját társadalmunkban is a rendszer védelmezése a felmerülő veszélyektől és változásoktól. A törzsi kozmológiákban számon tartott veszélyek azonban igen korlátozottak. Ezeket szimbolikus határokkal különítik el, így a társadalmat megóvják számos más lehetséges kockázat figyelembevételétől. A társadalmi valóság és az anyagi környezet egyesülése egyetlen világképben mindkettő számára biztosítja a szükséges hihetőséget. Ám a koherencia felbomlásával együtt megrendül a hihetőség, és gyapodnak a számba vehető veszélyforrások. A különböző szakértők eltérő veszélyesség-definíciókat és osztályozási formákat javasolnak – egyesek

a fogyatkozó energiaforrásokról, mások a még kiaknázatlan lehetőségekről beszélnek –, a tudás korlátozását biztosító mechanizmusok hiánya ilyen módon viszonylagossá teszi a hitelesség kritériumait. A felmerülő veszélyek meghatározásakor a hihetőség végső soron a közmegegyezés függvénye, így az érvényesülő kiválasztási elvek éppolyan kozmológiai elemzésnek vetetők alá, mint bármely törzsi társadalom esetében. A szennyezéssel kapcsolatos elgondolások szerepe továbbra is a társadalom védelmezése a kellemetlen tudástól – ilyen például a világ szegényebbik felének hibáztatása a túlnépesedésért. A szennyező hitek politikai funkciójának bemutatása során Douglas hangsúlyozza, hogy a nézőpontok felváltásával saját hiedelmeinket összehasonlíthatjuk más kultúrák oksági rendszereivel, így téve eleget korunk önismeretre és öntudatosságra irányuló kívánalmának. E kihívás azonban a Douglas által javasolt elemzési módszert is érinti, amire a kötet egy korábbi tanulmánya (*Pogány sötétség*) is kitér. A társadalmi rendre vagy veszélyre vonatkozó kozmológiai hiedelmek egyre kevésbé állandóak: változékonyságuk, a közöttük folyó viták és cserék tanulmányozása a társadalmi struktúrában lehorogonyzó értelmezés dinamikus szempontjaira helyezi a hangsúlyt.

Mary Douglasnak mint a magyar társadalomtudományi könyvpiac elsőkönyvesének fogadtatása szempontjából a megkészttség okozhatja a legfőbb problémát. Műveire a hatvanas évek óta világszerte hivatkoznak az antropológia, a szociológia vagy a kritikai kultúrakutatás diskurzusaiban. Mára a tőle eredő fogalmak és kutatási kezdeményezések jelentős változásokon mentek keresztül, esetenként már ebben az átalakult formában jutottak el mihozzánk is. A *Rejtett jelentések* második fejezetének bevezetőjét Douglas azzal a gondolatmal zárja, hogy ha az antropológia képes lesz elismerni, hogy minden társadalmi tevékenység szimbolikus, s hogy mindenfajta viselkedés hozzájárul a valóság létrehozásához, akkor áll majd készen a nagy elméleti forradalomra (153. old.). A kötet elemzése a nagy elméleti forradalom bekövetkezésétől vagy elmaradásától függetle-

nül azért vonzóak – s itt újra a szerzőt idézhetjük –, mert a kategóriarendszerek és a társadalmi formációk kapcsolatát az addiginál intímabb dimenzióba helyezik (240. old.). Mary Douglas olyan terminusokat dolgozott ki, amelyek elég általánosak ahhoz, hogy a legkülönbözőbb társadalmi viszonyokra legyenek alkalmazhatók, és elég kifinomultak ahhoz, hogy eközben ne veszítsenek jelentésükből.

PULAY GERGŐ

Bényei Tamás: Archívumok

VILÁGIRODALMI TANULMÁNYOK

Csokonai Kiadó, Debrecen, 2004. 200 old., 980 Ft (Alföld könyvek)

A kötet a kényszerű műfaji sajátosságok, a hosszas elméleti fejtegetések és az avittas (mindamellert színvonalas) elméleti beszédmód ellenére a világirodalom hazai tanulmányozásának kiemelkedő teljesítménye. Tíz írást foglal laza koncepciózus keretbe; az első rész (*Tételek*) kvázidefinitív elemzéseket, tételes „kimondásokat” tartalmaz – a hátlap tanúsága szerint egy „elméleti nyelv keresésének állomásait”. A megfogalmazás túlzó szerénységére hamar fény derül: itt nem keresés folyik, hanem hosszasan kiértelmezett elméleti nézőpontok kipróbálása a világirodalom legkülönbözőbb prózai szövegein – avagy a tételek alkalmazása. Illetve fordítva – mivel ez is a kötet nyíltan vallott célja –, az elméletet, a „dekonstrukciót, az etikai kritikát és a pszichoanalízist egy-egy irodalmi szöveg vonja kérdőre” (hátlap). A *Tételek* megjelölés ennyiben csakugyan találó, az elemzések kész, kialakult, általában a nemzetközi szakirodalomhoz kapcsolódó vitapozíciót illusztrálnak. A könyv második fele (*Áttételek*) olyan elemzéseket tartalmaz, amelyekben a tárgy kijátssza az eredendően hozzá kapcsolt tételt. Határátjárásokat, átszivárgásokat, anyagi és textuális „túlhabzásokat” tárgyal – talán nem meglepő, hogy ide tartoznak a gyűjtemény legsikerültebb tanulmányai.

A kötet címét részint az *Archívum: a világirodalom helyei* című Bényei-tanulmányra (Alföld, 1999. február) utal, valójában azonban a fogalom értelmezési tartományát az ottaninál jóval tágabbra nyitja. Az „archívumok” szóval (Foucault archívum-fogalmából) eredendően a magyar irodalomban, a magyar irodalom kapcsán feltehető világirodalmi helyeket jelöli. Az archívum olyan összehasonlítások alapjául szolgál, ahol az egyik fél (a világirodalmi hely) kiszolgáltatót a másiknak (az érdemben tárgyalt, hazai helynek), lerögzül és leegyszerűsödik. Az efféle archiválás a komparatiztikai ambíciókat tápláló „modern filológia” felől nézve káros, mert nehezen leküzdhető irodalomtörténeti közhelyeket szül. A kötet részint éppen a „megfelelő” archiválás számára állít példát: az elméleti szövegek „kérdőre vonása” során a kiinduló- vagy tájékozódási pontul választott világirodalmi szövegeket Bényei alaposan és érdemben tárgyalja – ügyelve a lerögzülés elkerülésére. Igen tudatosan kezeli az archiválás és a „játékban hagyás” lehetőségeit, miközben nagy figyelmet fordít azokra az elméleti tanulságokra, amelyek e kettő mozgásából adódhatnak, tudván, hogy „az archívumok megjósolhatatlan írás-logikájának engedelmessége az egyes megközelítések is váratlan kapcsolatokba lépnek egymással” (hátlap).

Az elméleti érdeklődés több alkalommal – például a *Lazarillo de Torres*-elemzésben – az abszurditásig fokozódik, azt az érzést kelti, mintha a regény (mint műfaj és a tárgyalt szöveg mint az „első” regény) az elmélet igazolására szolgálna. Az elemzések egy-egy teorémát illusztráló, didaktikailag impozáns gondolatmenetek, ugyanakkor eredményük mind elméleti, mind világirodalom-történeti szempontból esetleges. Az elmélet (Derrida, Hillis Miller, Lacan, Barthes stb.) kompakt, példászerű felmondása – a lehengerlő retorika ellenére és talán éppen a tömör gondolatmenet hatására – a legtöbb esetben elválik az „érdemi” elemzéstől. Ez talán az *Áttételek* Hrabal-elemzésében a legszembetűnőbb, ahol az „alapszöveg” és az elméleti kelléktár pontos megfeleltetései már-már a komikum határát súrolják. A tetoválás – kép,

ábrázolás – seb – krisztusi seb – áldozat stb. asszociációs sor vagy a szent–profán ellentét közhelyes eredményre vezet az értelmezőt, noha az asszociációk egy részét a Hrabal-szöveg szinte tálcán kínálja (ettől viszont az értelmezés túlmagyarázóvá válik).

Az áttételek szerencsésebb megragadását nyújtja a kötet egyik legjobb, a *Balzac és az eredeti tőkefelhalmozás* című írása, amely a krimi műfaji logikájának aláadását szemlélteti *A vörös vendégfogadó* történetét elemezve – és mint ilyen igen lebilincselő olvasmány. A nem kimondottan krimiíró Balzac és – a detektívregény kialakulásának kulturális körülményeivel gyakran összefüggésbe hozott – Marx összeolvasása a Marx kísérteteit író Derrida kíséretével rokon, „a közgazdasági logika mindenüttvalóságának érzékeltesére” (154. old.) szolgáló értelmezői gesztus. A Balzac-elbeszélés még létrejötté előtt ássa alá az „ökonimizált” krimilogika működését, mivel azok közé a szövegek közé tartozik, „amelyek nyíltan színre viszik önmaguk bennefoglaltságát az értékek és energiák körforgásában”, és „ekként önmaguk [...] tünetszerűségének vizsgálatára is vállalkoznak” (156. old.). A politikai gazdaságtan mellé felsorakoztatott pszichoanalízis mutat rá a vagyont megalapozó ősbűn (az eredeti tőkefelhalmozás) és az ödipális apagyilkosság összefüggéseire. Ez a mozzanat és a dekonstruktív értelmezői gépezet vezet az áldozat nevéhez (Prosper – prosperitás) és az elkövetés módjához (lefejezés – de-kapitáció) kapcsolódó nyomozás eredményeihez. Kétes eredményekhez, amennyiben – ismét a klasszikus krimi től eltérően – nem felel fel a tettes kilétét, viszont kimutatja, hogy a kapitalizmus ősbűnében osztozva „mindenki benne van” (159. old.). Nem archivál, nem szolgáltatja ki az elbeszélést az elméletnek, miközben illusztrálja mint „a rend helyreállítására tett kísérletet és e kísérlet kudarcát” (uo.).

A „tökéletes bűntényt” tematizáló „közgazdasági tannovella” a kötet szerkezeti kulcsfogalma, az *áttétel* meghatározásában is vezető szerepet játszik. „Az áttételes beszédhelyzetben az irányítás így nem az elbeszélő vagy a hallgató kezében van, hanem az elmondott és elmondhatatlan tör-

ténetben van valami, ami újra meg újra létrehozza ugyanazt a helyzetet.” (160. old.) Elképzelhető azonban olyan helyzet is, amikor az elbeszélő (itt: a teoretikus) beszédpozíciója teszi lehetővé és érvényessé az áttételt, az átszivárgást. A *Kurt Vonnegut és a science fiction* című fejezetben ahhoz, hogy valami valahonnan valahová átszivároghasson, előbb ki kell jelölni a szóban forgó területeket. A tanulmány Vonnegut Kilgore Troutjának hasadt írói pozíciójából kiindulva – aki egyfelől ponyvairó, másfelől próféta, ám mindkét minőségében pornomagazinokban publikál – a sci-fi és általában a populáris irodalom (művészet) problémáiról szól. A „ponyvájáról” és „komoly” regényeiről egyaránt ismert Vonnegut (Poe, Wells, Asimov, Lem és mások mellett) különösen alkalmas a magas–alacsony szembeállítás árnyalására, a két terep közötti átszivárgások tanulmányozására. A „tudományos beszélő” – szerepéből (meggyőződéséből?) adódóan – eleve súlyos előfeltevésekre épít, amelyekkel tisztában van ugyan, álláspontját azonban a terület megtisztítása során sem tisztázza. Sarkasztikus(nak tűnő) hangon szól „a SF-től mintegy megtisztított poétikai érdekű beszédéről” (177. old.) vagy a sci-fi és a „valódi” regények közti különbségről, ám kétségei inkább a kérdésfeltevésben rejlő apóriát belátó teoretikussé, mintsem a műfaj érvényét és értékeit mindenekelőtt valló rajongóé. A magas–alacsony (komoly–komolytalan, ponyva–prófécia) ellentét „végtelen, sehova nem vezető kiazmikus átfordítás-sort indít el”, „s talán az SF és elitirodalom kapcsolatáról értekező nyelv elkerülhetetlen sorsa is” (178. old.). A lemondó beletörődés a szembeállítást elfogadó beszédpozíció folyománya.

Hasonlóképpen fontos kettősség a paradigmaticus és szintagmaticus értelemben transzgresszív irodalom különbsége – amit a szerző mint a sci-fi és az „elit” közti illesztő (interface-szerű) magyarázó elvet szinte a kimondás pillanatában elvet. A kétféle transzgresszió – mint Bényei utal is rá – nem zárja ki egymást, meglétük mégsem szavatol „komoly” sci-fit, mint ahogy az intellektuális elemeké sem. A probléma furcsa megoldását

kínálja az „igényesség” kategóriájának bevezetése: „az ’igényes’ SF a tömegkultúra ’intellektuális’ műfaja [...] a klasszikus detektívtörténettel együtt a tömegkultúra elitje, s ahhoz hasonlóan gyakran a magas irodalmat olvasók kikapcsolódása, amely nem jár ugyan nagy művészi élvezettel, de intellektuális szempontból igényes lehet” (181. old.). Az igényes tömegkulturális termék ebben az értelemben egyfajta „pihentető” olvasmány (hallgatnivaló, moziélmény stb.), amelyet elnéző figyelemmel fogadva kellemes élményekre – sőt némi intellektuális haszonra – tehetünk szert. (Közben tartuk fél szemünket a „magas-” és a „tömegkultúra” rogyadozó eresztékeink!) A sci-fi tiltott intellektuális gyümölcs, egyszerre vonz és taszít, mint a *camp*. Az igényességen, azaz valamiféle kimódoltságon alapuló műfaji domesztikáció kizárja az elemzésből a történeti távlat szempontját (vö. „Egy szertelen ötlet szertelenségét jobban élvezzük, ha az nem a miénk” – Susan Sontag), s ellentmond a potenciális örömforrás, az „ártatlanság” inherens feltételének is. A „hardcore ponyva-SF (’pulp SF’)” és a sci-fi klasszikusai közti különbségtétel továbbá nem számol a „pulp»ból katedrális” elven működő, azaz a ponyvaelemeket nagyban és tudatosan felhasználó műfajiság eseteivel sem (a „*campelt*” *camp*).

A gazdasági-társadalmi csereügyletek és a kulturális átszivárgások mellett a politikai-ideológiai, valamint az identitás összezavarását tematizáló áttételek is megjelennek. Angela Carter meséi a Perrault-mesék, a gótikus rémregény, valamint – Freud nyomdokain haladva – „az ismert, változtathatatlansága miatt otthonossá vált mese-szöveg mögött sejtett valódi történet visszanyerésére tett kísérletként” (126. old.), politikai-ideológiai-kritikai tetteként értelmezhetők. Carter deformálja az ismerős, szocializációs szempontból jelentős meseelemeket, visszaadja a történetek elvesztett lényegét, a szexualitást, „a mesetereket hátborzongatóvá, nem-otthonossá teszi [unheimlich]” (129. old.). Alapvető stratégiája, hogy egy-egy történet kulcsa a többiben rejlik – a mesék egymás alakváltozatai –, a

megoldás, a „felismerés csak egy másik szövegből lehetséges” (132. old.). A Carter-mesék rejtekejtővel ellátott szobák, amelyek újabb és újabb titkokhoz, történetekhez vezetnek, s amelyeket anélkül hagyunk el, hogy megoldással szolgálnának – ami persze nem baj. Az viszont igen, hogy az önmagukra és egymásra záródó meseterek elemzése nem igazán mutat utat „kifelé”, a tanulmány elején jelzett politikai-ideológiakritikai tér felé. A *Lemprière-lexikon* elemzése sem vezet ki a misztikus posztmodern detektívtörténet kliséi közül; ehelyett abszurdba hajló gondolatmenetek végigkövetésére invitál Norfolk regénye címének vagy műfaji hovatartozásának vizsgálatakor. Az elemzés megáll a regény világán belüli identitáskrizis alternatív történelme, a hivatalos történelem „visszafoglalására” tett (bágyadt) kísérlet összefoglalásánál.

A leginkább elméleti igényű tanulmány – a regényműfaj etikai megalapozását célul kitűző Blanchot-fejezet – példázza leginkább a szerző módszertani vonzódását a modellekhez. A lévinasi etika és a regény kapcsolatát a pszichoanalízis elemeivel vegyítő „módszert” igyekszik kidolgozni Blanchot segítségével, akiről azt állítja, hogy műve a „lévinasi kategóriák poétikává változtatásának legmélyebb kísérlete” (76. old.). A regény és az elbeszélés (*récit*) megkülönböztetése, a „nehéz” olvasás dekonstruktív etikai imperatívusza, valamint a Blanchot-nál burkoltan meglévő pszichoanalitikus elemek felerősítése adja az áhított regényelmélet elvi fogódzóit, amelyek „valami olyasmit hozhat[nak] létre, amit magabiztosabb időkben talán elbeszélés- vagy regényelméletnek nevezhetek volna” (87. old.). Az idézett megfogalmazás óvatossága Bényei elméleti szkepszisét sejteti. A dekonstruktív narratológia létfeltételeit vizsgáló – „műfajbomlasztó” felhangjaival a Balzac-elemzéshez is kapcsolódó – Borges-fejezet hasonló kételyeket jelez. A „létezhet-e dekonstruktív narratológia?” kérdésre adott hipotetikus válaszok (hogy ti. nem létezhet, illetve minden szöveg az) módszeres cáfolata a Blanchot-fejezet végpontját idéző „feltételes” álláspontig jut el. A voltaképpeni elemzés itt, *A halál és az iránytű* elem-

zésével kezdődik – ahol a Borges-szöveg az elmélet fedőszövege. Az eddigi fényében aligha meglepő, hogy Bényei szerint az „általános értelemben vett narratológiai belátás[ok]” (52. old.) lehetetlennek bizonyulnak – csupán a munka marad, „a szavak végtelen munkája és végtelen megmunkálása” (60. old.).

Ezt a felismerést példázza Beckett trilógiája – ismét egy alapszöveg, amelyet Bényei ezúttal a filozófia felől szólít meg; a fenomenológiai térelemzés ráébreszt a nyelv protézisjellegére. A beckett narrátorok „a térbeli fenomenológiai diszfunkcionálás valószínű csodái”, a tér a „nem-tudok» módján adódik” számukra. A térben való létezésükhöz protézisekre van szükségük: „efféle protézisként képzelhetjük el a nyelvet is” (58. old.). Hiába a pontos és találó elemzés, Bényei sem tudja elkerülni azt a csapdát, amelyet a filozófusoknál észlel, akik a Beckett-szövegeket „meggyőző illusztrációként” használják fel fogalmi, koncepcionális előfeltevéseik igazolásához. A tanulmányt viszont menti az, hogy valóban *meggyőző* illusztrációját adja a beckett és a saját szövegnek, s közben nem tesz úgy, mintha nem volna a „le nem rögzítettség” maga is filozófiailag elkötelezett elemzői stratégia. A fejezet és a könyv egyik alapkérdése talán itt fogalmazódik meg a legnyíltabban: vajon szükségszerűen együtt jár-e a tematizáló (allegorizáló, absztraháló) olvasás és a valamit (bármit) mondanás? E kérdés mellett eltörpül az az egyébként ugyancsak messzire vezető „mellékkörülmény”, hogy Beckett trilógiája a „maradás” mellett teszi le a voksát, s e tekintetben ellentétes a nomád kategóriával és általában a XX. századi filozófia egyik alapvető attitűdjével.

A Beckett-olvasás „jobb híján” megmaradó munkája egyúttal a könyv alapélménye. Az *Archívumok* egy önreferenciális és igen zárt „műfaj” vagy írásmód kiérlelt példája, amely (ezúttal) világirodalmi helyektől inspiráltan tisztázza és teszteli előfeltevéseit. A szövegek beszédmódja felett – kiérlettség ide vagy oda – eljárt az idő, alighanem szerzőjük sem így mondaná mindezt, ha ma foglalna állást ugyanezekről a kérdésekről.

Immanens szövegelemzései és kérdése – bár számos alkalommal igényt tart rá – nem mutatnak „kifele”, az elméleten túlra, referenciájuk maga az elmélet. Az öncélú leckefelmondáson a legtöbb esetben persze túlmegy az elemzés; a fejezetek egy „korszerű” narratológiai állásfoglalást körvonalaznak, és világosan jelzik a szerző vitapozícióját.

A kötet a maga szabta körön belül maradva leginkább a dolgok *elolvasásának* lehetetlenségét példázza, amit – mint idézi – „nem volna szabad túl könnyelműen venni” (9. old.). A felszólításból adódó tudálekos passzusokat, a végtelen eldönthetlenségekben tobzódást, a kiüresedett frázisokat ellenpontozzák az alkalmankénti könnyítő frivolitások, a részeredmények folyamatos megkérdőjelezése, a lerögzítés mániakus kerülése. Az írások egyetlen színvonalamiatti elhibázottság-érzést ez az elenpont, a kérlelhetetlen elméletiségen átsütő rokonszenvesen szkeptikus hang oldja.

KISS GÁBOR ZOLTÁN

David Craven: Art and Revolution in Latin America 1910–1990

Yale University Press, London, 2002.
228 old.

Az 1951-ben született szerző a művészettörténet tanára az új-mexikói egyetemen; a jövő forradalmi utópiáit megjelenítő vizuális művészetek történetét tárgyaló munkáját részben Budapesten írta meg a Collegium Budapest ösztöndíjasaként 1998–1999-ben. Társadalmi üzenetekből építkező művészetet vizsgál, amelynek gondolati kontextusát az egész világra, de különösen Latin-Amerikára tartós hatást gyakorló, trockista szocialista eszmerendszer alkotja.

A közel kétszáz oldal húsz év kutatásainak és számos spanyolországi, mexikói, kubai és nicaraguai tanulmányútnak a gyümölcse. A kubai

utak kis száma a vizsgáldás mikéntjében is észlelhető: az „in situ” felkereshető művek helyett a sokszorosított (alkalmazott) grafika, a filmművészet, a szépirodalom kap helyet benne. A bírálattal finoman kell bántani: a falfestmények „hiánya” jellemző Kubára, s – legalábbis a befogadás „elkerülhetetlenségét” tekintve – velük egyenértékűek az előbb felsorolt művészeti ágak produktumai. A kötetben egyébként szinte elkülönülnek az illusztrációk a szövegtörzstől, így önálló értelmezésre és elemzésre adnak lehetőséget. A szöveg ritkán hivatkozik a reprodukciókra, de ha igen, akkor hosszú, aprólékos képelemzések keretében.

Craven többféle megközelítésben is vizsgálja témájának előzményeit: először világgazdasági szinten, majd eszmetörténeti-történelmi, „ikonográfiai”-művészettörténeti vonatkozásaiban.

A nemzetgazdaságokat vizsgálva érdekes párhuzamot von Latin-Amerika és a volt „keleti blokk” országai között. A közös történelmi nevező a szembenállás az Amerikai Egyesült Államokkal, ám az eredmény merőben más, hiszen a Szovjetunió összeomlása után az új gazdaságpolitika rosszabb mutatókat produkált Európában. Latin-Amerikában ezzel szemben ez a történelmi váltás nem járt jelentősebb gazdasági hatással.

A „mi a forradalom?” kérdésének megválaszolása előtt a szerző megvonja kutatásának idő- és térbeli kereteit: Mexikót 1910 és 1940, Kubát 1959 és 1989, Nicaraguát 1979 és 1990 között vizsgálja – a többi latin-amerikai országgal nem foglalkozik. Ezen országok geopolitikai egységükben, azaz Latin-Amerikaként az Egyesült Államokkal szemben elhelyezkedő szuperhatalmat alkotnak – legalábbis a volt nicaraguai alelnök, Sergio Ramírez szerint. A latin-amerikai forradalom semmiképpen sem azonos a francia, illetve az orosz történelemben lejátszódott forradalmakkal: elhatárolásukat segíti, hogy 1789 óta maga a „forradalom” szó jelentése is gyakran változott. Latin-Amerikában a forradalom az idegen uralom elleni szabadságharc második (sokszor lezáratlan) fejezete. A XIX. század során a córdobai és a későbbi

szerepességekkel lezáruló függetlenségi mozgalmak csak a közigazgatást végző nemzetek cseréjét és a meszticek bekerülését segítették elő, az indiánok kiszolgáltatott helyzete azonban nem szűnt meg. A forradalmak ezen kívántak változtatni: Latin-Amerikában ekkor az európai szociológiai elméletek eszközként, nem pedig célként szolgáltak. Craven kortárs politikusoktól, történészekről kölcsönzött idézetek sokaságával látja el az olvasót; s a forradalommal foglalkozó fejezetet Carlos Fuentes, a mexikói jogász-író, egykori párizsi diplomata szavaival zárja: a három évtized Mexikóban forradalmak sorozatát hozta magával.

Ikonográfiai vizsgálataihoz a szerző öt évszázadot tekint át: egyaránt citálja a XVI. századi Cesare Ripa *Iconologiaját*, Abraham Bosse, a XVII. századi francia metsző, a Supermanteau kitaláló Joe Schuster vagy Szergej T. Konyenkov szovjet szobrász műveit. Az utóbbi két művész alkotásai – a képregényhős és az *Aranyember* – között érdekes párhuzamot von: a testtartás, a láncot széttépő, feltartott kezek egyértelmű hasonlóságot teremtenek a mindössze hatévnnyi különbséggel készült grafika és szobor között.

Mi, (ki) igazolja Craven ikonográfiai vizsgálódásának létjogosultságát? Justino Fernández esztéta, akit a szerző Wölfflin, Panofsky és Hauser egy személyes mexikói megfelelőjének titulál, s aki szerint „kezdetben (a falfestészetet tekintve) mindegyik festő a keresztény ikonográfia hatása alatt dolgozott.”

A latin-amerikai forradalmak mindig jelentős művészeti-intézményi reform igényével is fellépnek: a mexikói San Carlos Nemzeti Akadémiát például először még Benito Juárez újíttotta meg a XIX. században, majd Diego Rivera képzett esténként „művészeti munkásokat” a jogutód Escuela Nacional de Artes Plásticasban. S ahol korábban nem volt művészeti felsőoktatási intézmény, ott létrehoztak nemzeti iskolákat. A szándék mindig azonos: minél több ember számára „hozzáférhetővé” tenni a kultúrát, azaz elitképzés helyett népoktatást nyújtani. Kubában 1959 után számos ilyen intézmény jött létre, a legismertebb a sokrétű Casa de